

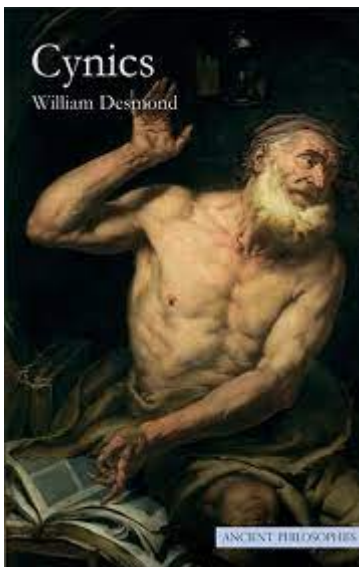
O Kynikoch

Lívia Flachbartová

Lívia Flachbartová: *O Kynikoch* [About Cynics]. In: *Ostium*, vol. 19, 2023, no. 3. (review)

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

William Desmond: *Cynics*. Ancient Philosophies. Stocksfield: Acumen 2008, 2. vyd. 290 s.

Názov tejto knihy, *Kynici*, je stručný a nenápadný, no zároveň je veľavravnejší, ako sa na prvý pohľad môže zdať, pretože je veľmi dômyselne zvolený ako vo vzťahu k obsahu knihy, tak aj z hľadiska spracovania tejto témy. Starovekí kynici totiž nevytvorili školu podobnú iným filosofickým školám antiky, boli to skôr jednotlivé osobnosti hlásiace sa k určitému životnému postoju, ktorý rozvíjali individuálne a rozmanitými smermi. Kľúčom k tomuto životnému postoju je postava Diogena zo Sinópy, prvého „psa“, ktorý svojím pôsobením ovplyvnil množstvo rôznorodých nasledovníkov objavujúcich sa ešte aj mnohé storočia po jeho smrti. Diogenés sa takto stal symbolom, postavou žijúcou vlastným životom vďaka množstvu rôznych podôb, v akých ho vykresľovali jeho obdivovatelia (ako aj kritici). Podobne je to s myšlienkami, ktoré Diogenés stelesňoval. Každý „kynik“ si z nich zobral to svoje. Preto je ťažké hovoriť o „kynizme“ ako o nejakom systematickom hnutí. Oveľa príhodnejšie je hovoriť skrátka o „kynikoch“, čo zvyrazňuje individualistický charakter tejto bohatej a rozmanitej tradície, ako to naznačuje aj Desmond už samotným názvom svojej knihy.

Ani spracovanie publikácie neopomína túto skutočnosť. Práve naopak, Desmond v súlade s tým venuje prvú kapitolu prehľadu jednotlivých kynikov a podobám, ktoré dali *svoju* kynizmu, čo mu umožňuje stručne predstaviť nielen individuálne postavy, ale aj rozmanitosť kynických motívov

a pestrosť podôb, ktoré nadobúdali v rôznych spoločenských prostrediach a historických obdobiach. Diogenés žil v 4. stor. pred Kr. a posledný známy kynik, Sallustius, žil v neskorom 5. stor. po Kr., čo znamená, že kynizmus pretrval takmer deväť storočí, počas ktorých muselo žiť množstvo kynikov. Aby bolo možné túto rôznorodú zmes lepšie uchopiť, odborníci zvyknú v rámci kynizmu v zásade rozlišovať dve skupiny: „praví“, „tvrdí“, „prísni“ či „asketickí“ kynici, ktorí spadajú prevažne do raného obdobia, a na druhej strane „literárni“, „mierni“ či „hedonistickí“ kynici, s ktorými sa stretávame hlavne v rímskom, imperiálnom období. Podľa Desmonda je však takéto delenie príliš obmedzujúce a neodráža zmeny, ktoré sa počas tých deviatich storočí diali v pozadí, či už politické, spoločenské, kultúrne, náboženské, intelektuálne alebo iné. „Z toho dôvodu by sme mali uviesť ešte zopár ďalších predelov, aby sme zvýraznili čiru rôznorodosť kynizmu a zasadili jeho vývoj do kontextu ‚velkých udalostí‘ kráľov a bitiek, ktoré formovali svety kynikov počas toho ako postupovali z rovnostárskych miest klasického Grécka do veľkých kosmopolitných[2] miest hellenistických a rímskych monarchií“ (p. 12). Navrhuje teda rozlišovať tieto etapy: (1) predkynické grécke obdobie (Héraklés, Sókratés, Antisthenés a ďalší), (2) grécke klasické obdobie v 4. stor. pred Kr. (Diogenés, Kratés, Hipparchaia a ďalší), (3) hellenistické obdobie (pribl. 300 pred Kr. – 50 pred Kr.), kedy pôsobili hlavne „literárni“ kynici (Onésikritos, Kerkidas, Bión, Telés, Menippos a ďalší), (4) rímske alebo imperiálne obdobie (pribl. 50 pred Kr. – 500 po Kr.) charakteristické eklectizmom (Démétrios, Epiktétos, Dión Chrysostomos, Lúkianos, Démonax, Peregrinos, Marcus Aurelius, Julián, kresťanskí apologéti a cirkevní otcovia). Popri prehliadke tých najvýznamnejších kynikov staroveku, ktorú ponúka 1. kapitola, uvádza Desmond v 6. kapitole aj výber toho najdôležitejšieho vo vzťahu ku kynickému odkazu, kde zahŕňa stoikov, kresťanstvo, renesančnú záľubu v menippovskej satire, obraz Diogena a kynické motívy u osvietených mysliteľov, „neo-kynika“ Nietzscheho, ako aj Sloterdijkovu diagnózu a kritiku súčasného cynizmu.

Jedným zo základných hľadísk pre interpretáciu kynikov je pre Desmonda historický kontext. Ťažiskové kapitoly knihy (2. – 5.) sú vystavané tak, že základné motívy kynizmu (zavrhnutie konvenčných zvykov, život v súlade s prirodzenosťou, sebestačnosť, odolávanie vonkajším okolnostiam a náhode, *parrhésia*, kosmopolitizmus, nadradenosť zdatného kynika nad bláznivou masou a pod.) sú zasadené do kontextu, z ktorého vzišli a na ktorý reagovali. V 2. kapitole venovanej kynickému zavrhnutiu zvykov tak Desmond predstavuje širokú škálu (nielen) gréckych obyčajov, ktoré kynici odmietali ako neprirodzené a škodlivé pre dobrý život. Tieto zvyky usporadúva Desmond do štyroch kategórií: zvyky vo vzťahu k jednotlivcovi (obliekanie, bývanie, strava, rozkoš), zvyky vo vzťahu k domácnosti (manželstvo, deti, majetok, bohatstvo, práca, hry), zvyky vo vzťahu k mestu (politika, vojna, občianstvo) a zvyky vo vzťahu k duši (náboženstvo, jazyk, obrady spojené so smrťou), pričom podrobne rozoberá jeden zvyk za druhým a na konkrétnych príkladoch ukazuje, akým spôsobom ich kynici odmietali.

Toto široké spektrum naznačuje, že kynici zavrhovali všetky konvencie. Zavrhnutie zvyku zo strany kynikov však nie je samoučelné, ale smeruje k životu v súlade s prirodzenosťou (*fysis*), ktorý je námetom 3. kapitoly. *Fysis* bola veľkou témou gréckej filozofie od jej počiatkov, no kľúčovou súčasťou etických koncepcií sa stávala až postupne. Kynické chápanie života v súlade s prirodzenosťou je špecifické a značne radikálne. Aby sme porozumeli v čom presne, Desmond uvádza prehľad dobového chápania „života podľa prirodzenosti“ u Platóna (kallikleovská vôľa k moci, platónske prekročenie materiálneho sveta), Aristotela (seba-uskutočňovanie), Epikúra (atómy a pokojný mudrc) a stoikov (stotožnenie sa s celkom). Na základe toho následne vyzdvihuje jednoduchosť charakteristickú pre kynikov: kynik sa nezaoberá ideami, definíciami, atómami, žiadnym chápaním všeobjímajúceho celku, ani ničím, čo presahuje prítomnosť a jeho bezprostredné okolie. Kynický „naturalizmus“ Desmond charakterizuje prostredníctvom troch téz: (i) jednoduchosť prirodzenej túžby, (ii) hojnosť prírodného sveta a (iii) prirodzená spôsobilosť človeka pre život v jeho prostredí (p. 151). Žiť v súlade s prirodzenosťou znamená pre kynika žiť čo najjednoduchšie, a byť oslobodený od všetkých umelých ľudských výtvorov od topánok až po zložitý jazyk, ktorý o ničom nevytvára.

Prirodzenosť sa tak dostáva do čisto etickej roviny, predstavuje tu a teraz, bezprostrednú prítomnosť, slobodu a pôvodnú jednoduchosť života. Kynik odmieta konvencie ako ľudské *nomoi* (zvyky, zákony) a nahrádza ich prirodzenou slobodou, ktorú dosahuje prostredníctvom cvičenia (*askésis*) a námahy (*ponos*), ktoré podstupuje dobrovoľne ako nutnú súčasť svojho spôsobu života. Vďaka nim je kynik schopný prispôbiť sa svojmu prostrediu za všetkých okolností a nikdy mu nič nechýba, keďže príroda poľahky zabezpečí všetky jeho základné potreby. Dokonca tvrdí, že je bohatší ako sám kráľ, hoci nemá nič, žiadny majetok, domov či rodinu, iba svoju žobrácku kapsu (*péra*), palicu, slobodu a pohotový dôvtip. Preto Diogenés odmieta Alexandrove dary a žiada od neho iba to, aby mu odstúpil zo slnka (SSR V B 33). Alexander totiž nemá nič, čo by Diogenés potreboval. Kritika konvenčného bohatstva a moci súvisí s kynickým mottom „falšovať obeživo“ (Diog. Laert. VI 20 - 21 = SSR V B 2). Kynik ukazuje, že bohatý nie je ten, kto má peniaze a majetok, ale práve naopak ten, kto má iba veľmi málo potrieb. Kynik preto môže sám seba vyhlásiť za pravého boháča, pretože tí ostatní, čím viac majú, tým viac chcú a potrebujú, čo z nich robí večne nespokojných otrokov vlastných túžob a rozkoší, a práve preto nie sú skutočne bohatí. Táto paradoxná myšlienka ilustruje akýsi zvláštny druh asketického hedonizmu, resp. hedonistického asketizmu, ktorý je pre kynikov príznačný, akoby v duchu starého gréckeho príslovia: „hlad je najlepším korením“ (s. 158); rozkoš je možná jedine v spojení s bolesťou a námahou (*ponos*), pretože človek sa nasýti najlepšie, až keď je hladný, najväčší pôžitok zo spánku má, až keď je unavený a pod.

Jednoduchý život v súlade s prirodzenosťou však zároveň predstavuje radikálny postoj voči vonkajším veciam, ako aj voči náhode a osudu. Kynik sa svojím spôsobom života usiluje dosiahnuť sebestačnosť (*autarkeia*), vďaka ktorej bude indiferentný ku všetkému, čo prichádza zvonku, dokonca aj voči vrtkavej šťastene. V 4. kapitole k tejto téme Desmond uvádza bohatý historický kontext, ktorý zahŕňa prehľad chápania osudu, náhody a šťasteny v starovekom Grécku a Ríme a ich možného významového prelínania; ako aj prehľad postupného rozvíjania predstáv o sebestačnosti od politického (sebestačnosť miest) cez náboženský (sebestačnosť bohov) až po etický (sebestačnosť mudrca) ideál. Kynik sa o sebestačnosť snaží tým, že obmedzuje svoje potreby na minimum a podobne ako stoický mudrc si vystačí sám so sebou. Podstatným rozdielom však je, že zatiaľ čo sa stoický mudrc stáva sebestačný vďaka tomu, že sa stotožní s božským celkom kosmu, ktorý stoici nazývajú Osudom, Prozreteľnosťou, Prirodzenosťou, Božským rozumom, *pneumou* a ďalšími menami; kynik presadzuje vlastnú individuálnu autonómiu a zvrchovanosť, ktorá vzdoruje osudu, resp. je k nemu indiferentná. Typickým príkladom je Diogenovo vyhlásenie, že vďaka vyhnanstvu sa stal filozofom (SSR V B 13): naučil sa, že vonkajšie okolnosti nijak nemôžu ohroziť jeho vnútornú slobodu.

Kynici bývali často kritizovaní práve za vyhlásenia, že sú sebestační, no popri tom žobrali a využívali ochranu ľudskej spoločnosti. V 5. kapitole si preto Desmond kladie otázku, ako máme chápať kynický postoj v kontexte politických spoločenskostí, v ktorých žili? A mali kynici vôbec nejaký politický postoj? Postupne ukazuje, že u kynikov možno nájsť prvky anarchizmu, demokracie, kosmopolitizmu a kráľovskej vlády: „Ich *parrhésia* je na osoh verejnosti a toto drsné hovorenie pravdy z nich robí zároveň kráľov (pretože iba tí „najlepší“ sa môžu ujať takého dobrodenia), anarchistov (pretože jedine slobodní sa zdržiavajú klamlivého pochlebovania) a demokratických „strážnych psov“, ktorí ostávajú ostražití, zatiaľ čo ľud spí. Prostredníctvom ich kritického postoja k elitám a presadzovania konca nelegitimnej vlády bohatých a tých, ktorí sledujú vlastné záujmy, môžeme kynikov chápať buď ako pravých, no neuznaných kráľov, alebo ako druh populárnej opozície. Najdôležitejšia zo všetkého je sloboda. Tradičné politické organizácie sú klamlivé, takže kynik sa od nich oslobodzuje, aby sa stal „občanom“ seba samého, kosmu a ostatných kynikov“ (s. 208). Hoci je ideál úplnej sebestačnosti iba ideálom, praktické snahy kynika byť svojím vlastným pánom, a teda byť čo najmenej závislý od vonkajších vecí, vzdorovať nepriazni osudu a svojím príkladom to názorne ukazovať všetkým ľuďom, robia z kynikov, podľa Desmonda, neskonalejších optimistov a odrážajú ich *filanthropiu*.

Desmond necháva vyznieť mnohé tváre „Diogena“ a „kynizmu“ aj vďaka tomu, že popri Diogenovi

Laertskom hojne pracuje aj s autormi tzv. „literárneho“ kynizmu, predovšetkým s Lúkianom (menippovské satiry, chvála ideálneho kynika verzus zúrivá kritika dobových kynikov, veselí kynici vysmievajúci sa nešťastným tyranom, boháčom a mocným v podsvetí a pod.) a Diónom z Prúsy (kynik ako skutočný kráľ). Do svojej šikovne usporiadanej prehliadky rôznych podôb kynických motívov sa Desmondovi podarilo zahrnúť aj ukážky jednotlivých kynických žánrov, ktoré okrem najznámejších zbierok *chreíí* zahŕňajú aj žánre ako datriba, menippovská satira, paródia, *paignia*, dialógy, listy, epigramy, nové druhy básnických metier a iné, ako aj ich voľnú a vynaliezavú hru so slovami (napr. *kosmopolités*). V neposlednom rade treba dodať, že kniha obsahuje aj komentované „Sprievodcu ďalším čítaním“, ktorý je prehľadne rozdelený podľa tém jednotlivých kapitol a odkazuje čitateľa na tie najdôležitejšie práce. Hoci je vzhľadom na množstvo nových prác, ktoré sa odvtedy objavili, tento sprievodca dnes už trochu zastaraný, stále poskytuje dobrú základnú orientáciu.

Kniha *Cynics* od Williama Desmonda čitateľa výborne zorientuje v širokej spleti problémov a kontextov súvisiacich s kynikmi. Vzhľadom na množstvo materiálu, ktorý spracúva, sú však niektoré výklady trochu zjednodušujúce, skratkovité, nedospievajú k jasným záverom, vyčerpávajú sa prostým menovaním príkladov a pod.^[3] Na druhej strane to však prospieva dobrej čitateľnosti textu, pretože umožňuje Desmondovi spájať ohromné množstvo tenkých nitiek a naznačiť tak pestrú škálu súvislostí. Treba zdôrazniť, že táto kniha je nabitá informáciami a prehľadne spracúva celú paletu tém a kontextov do veľmi vydareného úvodu ku kynikom, ktorý aj napriek svojej erudovanosti vtiahne čitateľa svojím pútavým spracovaním, ktoré nezaujme iba odborníkov a študentov, ale aj nezasvätených čitateľov. Žartovný duch kynikov sa pri písaní tejto knihy iste trochu dotkol aj Williama, keďže uvádza úsmevné prirovnania ako: „[Š]ošovica a strukoviny boli pre kynikov to, čo špenát pre Pepka námorníka: zdroj odolnosti a sily“ (p. 84) – a celý výklad si udržiava akúsi dobrú náladu z veselej atmosféry, ktorú kynici svojimi výstrelkami a vtipnými pohotovými poznámkami navodzujú. Ako filosofická interpretácia zdôrazňuje Desmondova práca predovšetkým jednoduchosť a prirodzený život v prítomnosti, ktorý prináša tú najväčšiu radosť, a neskrotný optimizmus kynikov vo vzťahu k možnostiam človeka žiť dobrý život, optimizmus, ktorý sa prejavuje najmä jeho *filanthrópiou*, láskou k všetkým ľuďom.

Kynizmus nie je slovenskému čitateľovi neznámy. Slovenskí autori na túto tému už publikovali niekoľko štúdií a monografií. V rámci edície *Fontes Socraticorum*^[4] taktiež vydali kompletný preklad zlomkov s rozsiahlym komentárom k sókratovcovi a „proto-kynikovi“ Antisthenovi (Kalaš, A. – Suvák, V.: *Antisthenis fragmenta / Antisthenove zlomky*, 2013), k Diogenovi zo Sinópy (Cepko, J. – Kalaš, A. – Suvák, V.: *Diogenis fragmenta / Diogenove zlomky*, 2016), Kratétovi a Hipparchii (Cepko, J. – Kalaš, A. – Suvák, V.: *Cratetis et Hipparchiae fragmenta / Zlomky Kratéta a Hipparchie*, 2021), a rovnako aj komentovaný preklad Diónových „kynických“ rečí (*Dionis de Diogene orationes / Diónove reči o Diogenovi*, 2021). Aj to svedčí o vzrastajúcom záujme o toto originálne staroveké hnutie. Doposiaľ však chýba preklad nejakej dôležitej zahraničnej práce na túto tému – a to ako na Slovensku, tak aj v Čechách. Vďaka podpore z Fondu na podporu umenia sa to však zmení a slovenský preklad práce *Cynics* od Williama Desmonda by mal vyjsť do roka.

P o z n á m k y

[1] Neštandardné prepisovanie gréckeho slova *filosofia* s grafémou „s“ vysvetľuje diskusia, ktorá prebehla v časopise *Filozofia* (vol. 55, 2000, no. 5, no. 8; vol. 56, 2001, no. 1, no. 3).

[2] Podobne ako v prípade prepisu gréckeho slova φιλοσοφία ako „filosofia“, aj v tomto prípade zachovávam pôvodný grécky kmeň a výraz κοσμοπολίτης („kosmopolités“) do slovenčiny prepisujem s grafémou „s“, a nie „z“ predovšetkým z toho dôvodu, aby som zdôraznila, že moderné výrazy „filozofia“ a „kozmpolitizmus“ sa líšia od starogréckeho chápania „filosofie“ a „kosmopolitizmu“.

[3] Vo svojej recenzii na Desmondovu prácu naráža John Sellars na niečo podobné: „miestami sa mu vôbec nedarí dospieť k žiadnym pevným interpretačným záverom. To, čo tu máme, nie je teda nejaké silné čítanie kynikov, ale skôr jasná a vyvážená prezentácia starovekých svedectiev, ktorá necháva

na čitateľovi, aby sa rozhodol sám, ako najlepšie porozumieť tomu, o čo sa kynici pokúšali“ (*The Classical Review*, roč. 60, č. 1, s. 56 – 58).

[4] Táto edícia sa opiera o Giannantonioho zbierku *Socratis et Socraticorum Reliquiae* (Napoli, 1990), ktorá uvádza a usporadúva všetky staroveké fragmenty a správy v gréčtine a latinčine k Sókratovi, jeho žiakom – tzv. „malým“ sókratovcom a ich nasledovníkom, vrátane Diogena a ďalších kynikov. Prekvapujúce je, že Desmond pri odkazovaní na kynické pramene neuvádza – v súlade s odborným úzom – aj číslovanie podľa Giannantonioho, ktorého zbierka zlomkov je vo vzťahu k sókratovcom podobne autoritatívna ako zbierka Diels-Kranz (DK) vo vzťahu k predsókratovským mysliteľom, alebo Arnimova zbierka *Stoicorum Veterum Fragmenta* (SVF) vo vzťahu k stoikom.

Mgr. Lívia Flachbartová, PhD.

e-mail: liv.flachbartova@gmail.com